

yazılmazlar. Hoyratçı terennüm esnasında meyânı hoyratın sözlerine ilâve eder.

Hoyrat halk hayatının ve özellikle Irak Türkmen kimliğinin her anında önemle yer almıştır. Arkadaş toplantıları, kına, düğün (toy), esvap giyme, güveyi koyma gibi törenler; kır gezintileri, bağ, bahçe ve tarlalardaki çalışmalar; eğlenceler, mevlid, zikir gibi dinî törenler; doğum ve ölüm gibi olaylar hoyratların çokça söylendiği ve çeşitli mûsiki aletleriyle icra edildiği ortamlardır. Hoyrat söyleme Irak Türkmenleri arasında usta-çırak geleceğiyle gelişmiş, usulü ve âdâbı olan bir sanat sayılmıştır. Atâ Terzibaşı bu usul hakkında bilgi vererek XIX. yüzyıl ortalarından bugüne kadar gelen birçok hoyratçının (hoyrat çağırıcısı) adlarını kaydeder (*Kerkük Hoyratları ve Mânileri*, s. 231-246, 274-333).

Hoyratları derleme ve tanııtma çalışmalarına XIX. yüzyılın ortalarında başlanmıştır. Türkmen şairi Seyyid Urî bu alanda ilk çalışmayı yapanlardandır. Urî derlediği hoyratları 1268 Rebîulâhîrinde (Şubat 1852) büyük bir mecmua halinde yazıya geçirmiştir. Molla Sâbir'in özel kütüphanesine intikal eden bu mecmua onun ölümünden sonra kaybolmuştur. Daha sonra hoyrat derleme çalışmaları hızlanmış ve *Kerkük gazetesi* 1926 Kasımında ilk örnekleri yayımlayarak derleme konusunda teşvik edici bir rol oynamıştır. Hoyratların kitap halinde basılması XX. yüzyılın ortalarına rastlar. 1950 yılında Kerkük'te Emel Kitabevi'nin sahibi Muhammed Habîb Sevimli bir kısım hoyratları toplamaya başlamış ve ilk defa İstanbul'da Latin harfleriyle *Kerkük Hoyratları ve Mânileri* başlığı altında 714 hoyrat ve mâni ihtiva eden bir kitap yayımlamıştır. Türkmen şairi Osman Mazlum da 1951'de Bağdat'ta *Kerkük Hoyratları* adıyla 121 hoyrattan oluşan üç fasikül neşretmiştir. Ardından Molla Sâbir, sadece elif ve bâ harfleriyle başlayan 1150 hoyrat ve mâniyi *Kerkük Müntehab Hoyratları* adıyla üç cilt halinde toplayarak yayımlamıştır (Bağdat 1951-1954). Atâ Terzibaşı'nın çalışmaları ise bu alanda yapılmış en kapsamlı araştırma ve incelemedir. Terzibaşı 2000'e yakın hoyrat ve mâni toplamış, bunları *Kerkük Hoyratları ve Mânileri* adı altında üç cilt halinde Arap harfleriyle yayımlamıştır (I, Bağdat 1374/1955, II-III, Kerkük 1376-1377/1956-1377). Bu eser daha sonra yeni düzenleme ve ilâvelerle tekrar basılmıştır (İstanbul 1975). Hoyratlar ayrıca İbrâhim Dakûkî tarafından bir makale ile Arap dünyasına tanıtılmış-

tır (bk. bibl.). Anadolu hoyratlarını Şevket Beysanoğlu *Diyarbakır Folkloru* (Diyarbakır 1943, s. 68-77), M. Emin Ergin *Urfa'dan Derlenmiş Hoyratlar-Mânileri* (Urfa 1981), Abuzer Akbıyık ve Sabri Kürkcüoğlu da *Şanlıurfa Hoyrat ve Mânileri* (Şanlıurfa 1991) adı altında toplamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lügati't-Türk Tercümesi, I, 45; II, 339; III, 138; Ali Şîr Nevâî, *Muhâkemetü'l-lugateyn* (nşr. İshak Refet İşıtman), Ankara 1941, s. 71, 184; Steingass, *Dictionary*, s. 485; *Türk Lügati*, II, 663; III, 852, 864; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1980, s. 72, 78-79; a.mlf., *Edebiyat Araştırmaları I*, s. 341, 349; a.mlf., *Edebiyat Araştırmaları II*, s. 207, 208; Molla Sâbir, *Kerkük Müntehab Hoyratları*, Bağdat 1951, I, müellifin önsözü; Th. Arnold, *ed-Da'vâ ile'l-İslâm* (trc. Hasan İbrâhim Hasan), Kahire 1954, s. 216; Abdülkadir İnan, *Şamanizm*, Ankara 1956, s. 34, 157, 202; Hasan Kasımov, *Bayâtîler*, Bakü 1956, s. 4-11; İbrâhim Dakûkî, *Fünûnü'l-edebî's-ş-a'bî'l-Türkmanî*, Bağdat 1962, s. 36; a.mlf., *el-Müstedrek 'ale'l-İşlâhâtî'l-mûsikiyye*, Bağdat 1965, s. 5-7; a.mlf., *Irak Türkmenleri*, Ankara 1970, s. 96-97, 99-100, 102, 104-105, 107-109, 112; a.mlf., "Horyat", *Yeni Irak Dergisi*, sy. 6, Bağdat 1962, s. 11; a.mlf., "el-Koryat fi'l-edebî's-ş-a'bî et-Türkmanî", *el-Ma'ârif*, sy. 6, Beyrut 1962, s. 17-20; a.mlf., "el-Koryat", *et-Türâşû's-ş-a'bî*, sy. 6, Bağdat 1963, s. 9-14; Celâl el-Hanefî, *el-Muğannûnû'l-Bağdâdiyyûn ve'l-makâmû'l-'Irâkî*, Bağdat 1964, s. 39; Hâşim M. er-Receb, *el-Makâmâtû'l-'Irâkıyye*, Bağdat 1965, s. 115; Sâdettin Buluç, "Kerkük Hoyratlarına Dair", *Reşit Rahmeti Arat için*, Ankara 1966, s. 142-154; Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara 1969, s. 59-60; a.mlf., "Kerkük Hoyrat ve Mânileri", *TFA*, sy. 351 (1978), s. 8451-8453; sy. 352 (1978), s. 8480-8483; Atâ Terzibaşı, *Kerkük Hoyratları ve Mânileri*, İstanbul 1975; Mehmet Özbek, *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul 1975, s. 45-51; a.mlf., "Türk Halk Edebiyatı ve Müziğinde Hoyrat", *Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri: I*, Ankara 1977, s. 281-289; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, II, 459; Pertev Nalî Boratav, "Mâni", *İA*, VII, 285-288; Rekin Ertem, "Hoyrat, Horyat", *TDEA*, IV, 256-257; Hulûsi Kılıç - Kâzım Yetiş, "Cinas", *DİA*, VIII, 12-14.

İBRAHİM DAKÛKÎ

HÛ (هو)

Sûfilere göre
Allah'ın zâtına işaret eden ismi.

Arapça'da üçüncü tekil şahıs zamiri olan hû (hüve) ilk tasavvuf kaynaklarında, cem'* halini yaşayan sâlikin tevhid anlayışını ifade etmek amacıyla "hû bilâ hû" ifadesi içinde kullanılmıştır (Serrâc, s. 438). Baklî de bu ifadeyi "aynû'l-cem' makamı" anlamında yorumlamıştır (*Meş-*

rebû'l-ervâh, s. 282). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre hû, hiçbir varlığın müşahe-
de edemeyeceği Allah'ın mutlak gayb ve sır olan zâtına işaret eder ki bu da hadiste ifade edilen ihsan makamının karşılığıdır (*el-Fütûhât*, II, 128). "Hüviyyet-i mutlak, sırr-ı vücûd, gayb-ı mutlak, amâ-yı mutlak" gibi tabirlerle de vücud mertebelerinin ilki olan bu makama işaret edilir. Hû bazı mutasavvıfların lâhût, ceberrût, melekût ve nâsût şeklinde sıraladıkları varlık mertebelerinin ilki olan ve künh-i zâta tekabül eden lâhût mertebesidir. Bu mertebe Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının bâtını ve hakikatidir. Necmeddîn-i Kübrâ'nın telakkisine göre Allah ismindeki elif ve lâm harf-i ta'rifdir. Lâam harfinin şeddeli olması tarifte mûbalağa içindir, dolayısıyla Allah isminin aslı "he" (ه) harfidir. Böylece canlıların alıp verdikleri her nefeste Allah'ın ismi olan "he" sesi vardır. Alınan her nefesteki "he"nin kaynağı kalp, verilen nefesteki "he"nin kaynağı ise arş'tır. Hû kelimesindeki "vav" ise (و) ruhun ismidir (*Tasavvufî Hayat*, s. 141).

Kelâm âlimi Fahreddin er-Râzî de gerek tefsirinde gerekse *Levâmî'u'l-beyyînât* adlı eserinde konuyu tasavvufî bir anlayışla yorumlamıştır. Râzî'ye göre İhlâs sûresinin ilk üç kelimesi (hû, Allah, ahad) üç makamı ifade etmektedir: Hû mukarrebûnun makamı olup makamların en yücesidir. Buna göre li-zâtihi var olan sadece O'dur; O'nun dışındakiler mümkün varlıklardır ve yok hükmündedir. İkinci kelime olan Allah ashâb-ı yemîn'in makamıdır. Bu makamda olanlar Hakk'ı ve halkı mevcut bilirler. Ahad ise vâcibû'l-vücûdun birden çok olabileceğini düşünen ashâb-ı şimâlin makamıdır (*Mefâtihu'l-gayb*, XXXII, 179). Aynı müellife göre bu üç kelimedden hû Kur'an'da nefsi-i mutmainne (el-Fecr 89/27), mukarreb ve sâbık (el-Vâkıa 56/10-11) diye anılanların mertebesine işaret eder. Allah, "muktesid" diye anılan (Fâtir 35/32) ashâb-ı yemîn'in mertebesidir. Bu aynı zamanda nefsi-i levvâme mertebesidir. "Zâlimün li-nefsihi" (Fâtir 35/32) olan ashâb-ı şimâl ise nefsi-i emmâre sahibidir. Râzî bu üç kelimeyi hakikat, tarikat ve şeriat mertebelerine de tatbik eder (*Levâmî'u'l-beyyînât*, s. 111).

İlk dönem sûfilerinin kelime-i tevhidi (lâ ilâhe illallah) ve Allah ismini zikir maksadıyla tekrar ettikleri bilinmekteyse de "hû"nun aynı amaçla tekrar edilmesi özellikle tarikatların teşekkülünden sonra yaygınlık kazanmıştır. Sûfilere göre

zikrin en faziletli Allah'ı bir şey isteme anlamı taşımayan bir ifadeyle anmaktadır. Bundan dolayı talep mânası taşımayan ve Allah'ın zâtî ismi olan hû en faziletli zikir telakki edilmiştir. Hz. Ali'nin çok defa "yâ hû, yâ men hû, lâ ilâhe illâ hû" diye zikrettiği, kendisine bunun sebebi sorulduğunda "hû"nun ism-i a'zam olduğunu söylediği rivayet edilir. Gazzâlî de "lâ ilâhe illallah"ın avamın tevhidi, "lâ ilâhe illâ hû"nun havassın tevhidi olduğunu söyler. Allah hangi ismiyle zikrediliyorsa o ismin feyz ve tecellîleri istenir; meselâ kerîm ismiyle ihsan, şâfi ismiyle şifa umulur. Hû ismiyle yalnız O'nun zâtî istendiğinden bu ismin tecellisi kâmil bir keşiftir.

Seyrû sülûklerini Allah'ın bazı isimlerini belli sayıda tekrarlamak suretiyle gerçekleştiren tarikatlarda (tarîk-ı esmâ) sâlik nefs-i emmâre mertebesinde lâ ilâhe illallah, nefs-i levvâme mertebesinde Allah, nefs-i mülhîmede hû ismiyle zikir yapar; böylece sırasıyla tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sîfât ve tevhîd-i zât makamlarına ulaşır.

Mutasavvî şairlerin hû kelimesiyle binen şiirlerinin bir kısmı ilâhî olarak bestelenmiştir. Hû kelimesi tarikat folklorunda çeşitli anlamlarda yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Meselâ dervişler birbirine hitap ve cevap amacıyla hû derler. Tekkeye girmek isteyen kişi izin almak için "destur" der, içeriden "hû" sesi gelirse girebilir. Tekke hayatında geniş bir uygulama alanı bulan gülbankler hû diye sona erer. "Yâ hû, bu da geçer yâ hû, hoş gör yâ hû, haydan gelen hûya gider, illâ hû,

edep yâ hû, hû çekmek" mutasavvıfların yanında halkın da çok sık kullandığı ifadelerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâşânî, *İşlâhâtü's-sûfiyye*, "hû" md.; *et-Ta'rifât*, "hevâ" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1539; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 438; Gazzâlî, *Mışkâtü'l-en-vâr* (nşr. Ebû'l-Alâ el-Affî), Kahire 1383/1964, s. 21; Baklî, *Meşrebü'l-ervâh*, s. 282; a.mlf., *Şerh-i Şahtıyyât*, s. 443, 511, 540, 615; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât*, s. 111; a.mlf., *Mefâtihu'l-ğayb*, XXXII, 179; Necmeddin-i Kübrâ, *Tasavvufî Hayat* (trc. Mustafa Kara), İstanbul 1980, s. 141; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 128; Muhammed Pârsâ, *Şerh-i Fusûşü'l-hikem* (nşr. Celîl-i Nejâd), Tahran 1366, s. 137, 325; Harîrizâde, *Fethu'l-esrâr*, İstanbul 1287, s. 67; İsmâil Hakkı Bursevî, *Hüccetü'l-bâliga* (Reşehât Tercümesi içinde), s. 50; M. Fâzıl Mevlevî, *Hakâyık-ı Ezkâr Şerh-i Evrâd-ı Mevlânâ*, İstanbul 1283, s. 205; Muhammed Nûr, *'Unvânü'l-felâh* (*Minhâcû'r-râğibîn* içinde), Kahire 1312, s. 108; Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Târîhi*, İstanbul 1341/1922, s. 204-210; Tomar-Halvetiyye, s. 35; Abdülbâki Gölpinarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Değişimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 133; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 229; Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, XI, 410.

OSMAN TÜRER

HUAND HATUN KÜLLİYESİ

Kayseri'de
Selçuklular'a ait külliye.

I. Alâeddin Keykubad'ın eşi ve II. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesi Mahperi Huand (Hunad, Hunat) Hatun tarafından şehrin merkezinde yaptırılmış olan külliye cami, medrese, hamam ve türbe ile varlığı Evliya Çelebi'den öğrenilen bir ima-

retten meydana gelmiştir; ancak ilmî tesbitler sadece cami ve türbenin Huand Hatun'a ait olduğunu göstermektedir (Karamağaralı, XXI [1976], s. 199, 200). Hamam 1929 yılından beri özel mülkiyettedir.

Cami. Külliye'nin ana birimini teşkil eden caminin inşaatı, kapılarının üzerindeki kitâbelere göre 635 yılının Şevval ayında (Haziran 1238) tamamlanmıştır. Köşelerinde ve duvarlarında prizmatik takviye kuleleri bulunan 56 x 46,5 m. boyutlarında ve klasik Selçuklu planındaki bina, mihrap önü kubbesinin ve sonradan kubbe ile kapatılan merkezî açıklığın yer aldığı kuzey-güney istikametinde uzanan geniş bir orta sahn ile yanlarındaki üçer sahnından oluşmaktadır. Merkezdeki kubbe sonra ikiye bölünen orta sahnın bitişindeki sahnlar aynı yönde, diğerleri ise doğu-batı yönünde oturtulan birer dizi tonozla örtülmüştür. Bunlardan doğudakilerin sayısı on, batıdakilerinki, binanın kuzeybatı köşesini işgal eden türbe ve batı taçkapısı sebebiyle yedidir. Kubbe ve tonozları iki kubbe arasındakiler daha güçlü olmak üzere toplam elli dört pâyeye taşımaktadır. Mihrap önü kubbesi orijinaldir, ancak üzerindeki devrinin karakteristiği külâh yıkılarak yok olmuştur. Orta açıklığı örten kubbe ise kitâbesinde 1317 (1899) yılında II. Abdülhamid tarafından inşa ettirildiği belirtilen Osmanlı tarzındaki ince-uzun minare ile birlikte yaptırılmıştır (*Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, s. 197). Yöreyle has kiremit örtü tarzında taş kaplı olan ve büyük pencere- lere sahip yüksek bir kasnağı bulunan bu zarif kubbenin 1139 (1726-27) onarımına ait muhdes kubbenin yerine yapıldığı bilinmektedir (Halil Edhem, s. 88). Arkasındaki geniş açıklıklı yüksek tonoz yıkılarak tamamen ortadan kalkmış olan batı taçkapısının üzerindeki köşk-minare de 1139 onarımından kalan bir hâtıra olsa gerektir. Caminin orijinal Selçuklu minaresi yoktur; ezan herhalde doğu duvarının iç yüzündeki taş merdivenlerle çıkılan damdan okunuyordu. Vaktiyle burada bir köşk-minarenin olması da muhtemeldir. Mihrap mermer sütunçeli, kavsarası mukarnaslı ve çerçevesi geometrik süslemeli olup ıstıridye kabuğu motifli üç nişle bezenmiştir. Çakma künde-kârî tekniğiyle yapılmış muhteşem ahşap minber yazılarının bir kısmı kazınip bir kısmı tamamen çıkarılarak tahrip edilmiş ve kötü bir şekilde boyanmıştır. Caminin en önemli unsurlarından olan batı ve doğu taçkapıları, klasik Selçuklu tarzında ge-

Huand Hatun Külliyesi – Kayseri

